

*Starea patrimonială a lui Nicolae Titulescu**

În România, corupția a fost un fenomen endemic. În perioada „dictaturii carliste“, aceasta a luat proporții neegale până atunci.¹ Îmbogățirea pe căi frauduloase a dobândit dimensiuni scandaloase. Paginile analelor parlamentare și ale ziarelor vremii erau pline, în mod frecvent, de relatări ale panamalelor în care erau implicați nu de puține ori oameni politici, înalți demnitari, funcționari ai statului aflați în diferite poziții administrative ș.a.

Venit la conducerea statului la 6 septembrie 1940 – în circumstanțele cunoscute – generalul Ion Antonescu și-a început guvernarea cu acte menite să asigure reinstaurarea legii și a unui climat de moralitate în societatea românească.

La 7 și 23 septembrie 1940, Ion Antonescu a dat două decrete-lege prin care se cerea imperativ, sub amenințarea unor aspre sancțiuni, ca cei care ocupaseră demnități în stat, în ultimii zece ani, să-și declare averea la intrarea și la ieșirea din funcție.²

Rațiunile care au determinat adoptarea acestor decrete-lege (*recte* a celui din 23 septembrie 1940) au fost succint și clar formulate în expunerea de motive semnată de Mihai A. Antonescu, ministrul Justiției:

„Proiectul ce vă supunem atenției urmărește să asigure:

a) Controlul și sancționarea efectivă a foștilor demnitari care și-au alcătuit averea în dauna statului și a banului obștesc.

b) O procedură rapidă prin care judecata și sancționarea să se îndeplinească fără greutățile procedurii de drept comun și fără întârzierile inerente judecării de instanțele judiciare.

c) Garanția judecării și autoritatea hotărârii prin compunerea consiliilor de cercetare și judecată de [din] cei mai înalți judecători din stat: primul președinte și președinții Înaltei Curți de Casație.

Această alcătuire constituie o garanție atât pentru cei ce n-au să-și impute nimic în activitatea și conștiința lor de foști demnitari, cât și pentru toți cei care așteaptă de atâția ani aplicarea sancțiunilor efective și moralizatoare față de cei care le merită.³

Decretul-lege din 23 septembrie 1940 definea categoria demnitarilor statului care trebuiau să facă această declarație de avere (art.1), stabilea termenul în care urma să se facă această declarație (art.2), preciza ce se înțelege prin avere nejustificată și dobândită în mod ilicit

---

* Comunicare susținută la a X-a ediție a Zilelor „Nicolae Titulescu“, în „Caietul simpozionului“, Slatina – Nicolae Titulescu, 2000, pp. 5–27; vezi și în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar* (coordonatori: Laurențiu Guțică-Florescu, Dorin Teodorescu), Editura Fundației „Universitatea pentru toți“, Slatina, 2005, pp. 15–30; în Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri*, Fundația Europeană Titulescu, București, 2007, pp. 248–272.

(art.4), fixa starea de indisponibilitate pentru averile supuse cercetării după 7 septembrie 1940 (art.5) și modalitățile de trecere în întregime în proprietatea statului a averilor care nu puteau fi dovedite ca fiind dobândite în mod licit (art.8).⁴

Decretele-lege din 7 septembrie 1940 și 23 septembrie 1940 nu numai că nu au fost primite cu îngrijorare de către Nicolae Titulescu, ba chiar au fost salutate cu satisfacție, căci îi ofereau posibilitatea să dea un răspuns detractorilor săi, răspuns menit să spulbere un mit la a cărui construcție și diseminare s-au asociat dușmani din țară și din străinătate de diferite orientări politice, uniți de ura maladivă față de Nicolae Titulescu.

Răspunsul la exigențele celor două decrete-lege a fost dat prin declarația lui Nicolae Titulescu privind averea personală și a membrilor familiei sale⁵, document inedit până acum,⁶ pe care fostul demnitar l-a înaintat în octombrie 1940 comisiei de cercetare și judecată prevăzută de lege.⁷

Deși viza cu precădere intervalul 1930–1940, decretul-lege din 23 septembrie 1940 stabilea, deopotrivă, că persoanele care au ocupat demnități în stat și înainte de 7 septembrie 1930 trebuiau să extindă declarația privind averea personală și a familiei lor și la perioada anterioară segmentului temporal 1930 – 1940.

Unele din restituirile biografice de circumstanță privindu-l pe Nicolae Titulescu induc fără voie un sentiment fals: acela că Nicolae Titulescu a fost un om cu mijloace materiale modeste. Se invocă faptul – stabilit clar de genealogi serioși – că tatăl său, Ion (Iancu) Titulescu, a murit de timpuriu (în anul 1883, când micuțul Nicolae nu împlinise nici măcar doi ani),⁸ dar respectivii exegeți acreditează (pe ce bază oare?!) că acesta și-a lăsat familia într-o situație materială precară. Ca argument că ar fi fost așa, se face apel la informația, corectă în sine, potrivit căreia Nicolae Titulescu a primit o bursă din partea orașului Craiova pentru a face studii de drept la Paris (unde și-a luat licența și doctoratul). Acordarea unei burse de studii nu poate fi considerată, *ipso facto*, drept o demonstrație a unei stări materiale precare. Dincolo de orice dificultăți pe care le-a avut sub raport material-financiar – ale căror cauze rămân neclare, substituindu-li-se prea adesea speculații, asupra cărora nu vrem să ne pronunțăm – Ion (Iancu) Titulescu era o personalitate, care avusese câștiguri considerabile, ca înalt funcționar al statului (prefect al județului Dolj, președinte al Curții de Apel din Craiova) și ca membru al Legislativului (deputat în timpul guvernării lui Ion C. Brătianu, cu care fusese prieten),⁹ lăsând la moartea sa ceva avere familiei.

Moștenirea de la tatăl său (Nicolae Titulescu însuși face referire la aceasta, fără a specifica însă suprafața de pământ moștenită), ca și de la sora tatălui său, sporirea averii imobiliare în urma căsătoriei cu Ecaterina

Titulescu în 1907, veniturile obținute ca profesor universitar, dar mai ales acelea rezultate din profesarea avocaturii (el fiind angajat să pledeze în procese care i-au adus constant venituri considerabile) ne permit să afirmăm că înainte de a ocupa orice fel de demnități, orice fel de funcții publice (a fost ales și reales deputat în 1912, respectiv în 1914, pe listele Partidului Conservator-Democrat; a îndeplinit funcția de ministru de Finanțe în anii 1917–1918 și 1920–1921 și de ministru de Externe în anii 1927–1928 și 1932–1936), Nicolae Titulescu avea o situație economică sigură, bine consolidată, pe care abia intrarea în aceste funcții avea s-o afecteze, prin cheltuielile pe care a înțeles să și le asume în diferite misiuni de reprezentare a intereselor României peste hotare (pe fondul unor împrumuturi personale mai mult decât oneroase).

Definindu-și situația în 1916, Nicolae Titulescu scria: „La acea epocă eram nu numai un om avut, dar exercitam și o profesiune care-mi aducea venituri profesionale foarte mari.”¹⁰

Datele concrete prezentate în declarația sa din octombrie 1940 sunt pe deplin edificatoare:

„În adevăr, în 1916 aveam ca proprietate rurală opt sute – 800 – hectare, iar nu 300 ca astăzi (la care trebuiesc adăose cele 150 hectare ale soției mele și toate perspectivele de moștenire de pământ de la socrul meu, om cunoscut ca bogătaș).

Investițiunile agricole făcute de mine la acea epocă erau cunoscute în tot județul Olt. Nu numai că posedam 84 boi de Moldova, două mașini de treierat, douăzeci de mașini de secerat etc. etc., dar și zidisem, în locul caselor părintești distruse de războaiele țărănești din 1907, una nouă cu tot confortul modern, devastată din nefericire și ea de ocupația inamică din 1916.”¹¹

În afara acestora, Nicolae Titulescu posedea, la nivelul anilor '20 ai secolului nostru, următoarele bunuri: casa de locuit din Șoseaua Kiseleff nr.47, cu un teren aferent de cca. 1400 metri pătrați, „cumpărată înainte de războiul din 1916, deși actele care au regulat vânzarea s-au făcut ceva mai târziu“; „Cofetăria Princiara, loc de circa trei mii metri pătrați, la Șoseaua Kiseleff, cumpărat în 1911“; „Școala de broderie (fostă Vila Ghyka), loc de circa trei mii metri pătrați, cu casă pe ea“, cumpărată la licitație în 1919; un loc la Sinaia, de cca. o mie metri pătrați, cumpărat în 1915, situat între Cazarma de vânători și Vila Take Ionescu; un loc la Mamaia, de cca. 300 metri pătrați, cumpărat de la generalul Traian Moșoiu; casa de la Titulești; o casă la Caracal ș.a.¹²

„Este un fapt notoriu că – adăuga Nicolae Titulescu – deși nu fusesem ministru și eram unul din cei mai tineri avocați ai baroului, câștigurile mele profesionale erau foarte mari. Deja în 1911 posedam trei automobile, unul la Paris și două în țară. Iar în 1916 am câștigat ca avocat 232 000 lei aur.

*Țin să subliniez că n-am făcut parte nici în această perioadă a vieții mele, nici ulterior, din niciun consiliu de administrație și că câștigurile mele erau pur profesionale [s.n. N.T.].*¹³

Pasivul lui Nicolae Titulescu era dat în 1916 de un împrumut ipotecar de 400 000 lei la Creditul Rural din București.¹⁴

Odată cu numirea în funcții ministeriale, situația patrimonială a lui Nicolae Titulescu a început să se schimbe, nu în sens pozitiv, ci în sens negativ.

„Țin să atrag atenția de la început că, atât timp cât am exercitat profesiunea liberă de avocat, averea mea a crescut și că ea n-a făcut decât să se micșoreze prin datorii și înstrăinări de bunuri în timpul când am fost ministru.”¹⁵

Nicolae Titulescu nu a fost un om bogat, în stricta accepțiune a cuvântului, dacă este să-l comparăm cu alte persoane din societatea românească a vremii lui, aflate sau nu în funcții ministeriale sau în alte demnități ale statului, dar nici nu se poate spune că a fost un om sărac, pe care doar funcțiile ministeriale l-ar fi ajutat să obțină o stare materială deosebită.

Dincolo de orice merite personale, de coeficient de inteligență și farmec personal, de studii și diplome, accesul la înalte demnități în stat era condiționat (cel puțin tacit) în epocă de condiția materială a aspirantului la acele funcții. Establishmentul românesc avea rigori ferme în acest sens, devenite aproape o dogmă, la care nu înțelegea să facă niciun rabat.

Afirmat în viața profesională și în cea politică, Nicolae Titulescu a fost chemat de timpuriu la funcții ministeriale. În perioadele 10 iulie 1917–26/28 ianuarie 1918 și 13 iunie 1920–13/16 decembrie 1921, Nicolae Titulescu a îndeplinit funcția de ministru de Finanțe.¹⁶

În cel de-al doilea ministeriat al său, Nicolae Titulescu a reușit să promoveze – în ciuda marilor împotriviri pe care a trebuit să le depășească, împotriviri determinate de interese egoiste și de mentalități retrograde – o reformă fiscală progresistă, modernă, în concordanță cu realitățile și nevoile societății românești și cu evoluțiile și tendințele sesizabile la nivel european.¹⁷

Adoptată în iulie 1921, legea pentru reforma financiară stabilea un sistem de impozite pe întreg teritoriul României, având la bază volumul și natura veniturilor. Legea fixa un minimum de venit neimpozabil, proteja veniturile obținute prin muncă și lovea în cele obținute în timpul războiului și prin moștenire (impozitul ajungând până la 70% din venit).¹⁸

Prin tot felul de amendamente, reforma financiară a lui Nicolae Titulescu a fost golită de conținut. „Noul sistem de impunere fiscală, punând pe primul plan impozitele directe, afecta nu numai capitalul

românesc, ci și cel din afară, prezent în multe ramuri ale economiei naționale (industrie, comerț, fond silvic, instituții bancare și de asigurări etc.) și ale cărui interese Take Ionescu, ca ministru de Externe înțelegea să le menajeze, fie chiar și pentru menținerea, dacă nu și pentru ridicarea propriului său prestigiu în vederea unor noi acțiuni pe plan extern.¹⁹

Cel de-al doilea ministeriat al lui Nicolae Titulescu la Finanțe l-a confruntat, atât pe plan intern, cât și pe plan extern, cu situații noi și complexe, cu efecte asupra creditului său politic și, mai ales, asupra situației financiare.

Să-l lăsăm să o spună singur:

„În 1920–1921, ca ministru de Finanțe, am fost nevoit să reformez în mod radical sistemul impozitelor noastre. Chestiunile pendinte între statul român și străinătate fiind numeroase, am fost obligat la lungi și costisitoare deplasări. Am crezut că pentru a avea autoritatea morală a impune o asemenea reformă țării, statul nu trebuie să suporte niciuna din cheltuielile ce făceam în străinătate ca ministru de Finanțe. Controlul registrelor Ministerului de Finanțe și, eventual, mărturia foștilor directori, dnii Anghelescu și Dobrovici, pot dovedi că statul nu a avut a suporta nicio sarcină pe urma misiunilor mele în interesul lui, începând cu Conferința de la Spa²⁰ și trecând prin numeroasele călătorii ce a trebuit să fac la Londra²¹ și Paris pentru regularea chestiunii bonurilor de tezaur, a plăților restanțelor de cupoane a rentei române etc. etc.

Mai mult: am crezut că această autoritate morală nu o pot dobândi decât prin proba vizibilă că statul român nu suportă cheltuielile acestor deplasări. De aceea, m-am adresat Marmorosch-Blank pentru a lua cu împrumut sumele de care aveam nevoie.

Faptul că eu călătoream în interesul statului pe spezele mele era notoriu. De aceea, dacă am fost cel mai criticat ministru de Finanțe, din punct de vedere al concepțiilor mele, n-am fost niciodată, dar absolut niciodată criticat pentru o indelicateță față de banul public. Trebuie să recunoaștem că într-o presă care se bucura de o libertate atât de absolută încât onoarea era atinsă cu o ușurință uimitoare, am beneficiat de un regim de excepție. Din acest punct de vedere, scopul ce-mi propusesem a fost realizat.

Dar am făcut din punct de vedere al intereselor mele pecuniare o greșeală. Cum ridicam acești bani pentru cheltuieli în străinătate, m-am împrumutat în devize forte – livre sterline și franci francezi.

Dacă m-aș fi împrumutat în lei, aș fi datorat numai câteva sute de mii de lei, dat fiind că la epoca de care vorbesc livra sterlină costa între 75 și 90 lei, iar francul francez varia în jurul a 2,50 lei.

Mare mi-a fost mirarea când, în 1924, banca, fără a-mi cere consimțământul prealabil, mi-a convertit livra și francul pe cursul zilei, și m-am pomenit astfel dator cu o sumă enormă de milioane de lei. Dacă se

ține seama de faptul că dobânda ce mi se pretindea era de 12%, calculată din trei în trei luni, cu un comision în plus, se poate realiza ușor sporul vertiginos al acestei datorii.

Așadar, gestul ce am vroit să fac față de statul român s-a transformat într-o adevărată catastrofă financiară.²²

„Mulți prieteni m-au sfătuit să nu recunosc datoria în aceste condițiuni. Nu le-am ascultat sfatul, ci am vândut un imobil ce posedam la Caracal cu două hectare și jumătate de pământ în centrul orașului, am vândut pădurea de la Titulești pe șapte sute de mii de lei și am vărsat la bancă toate aceste sume cu o parte din venitul meu, dar și cu credința că ele vor fi defalcate din capital. Or, ele au fost defalcate numai din dobânzi.²³

Banca Marmorosch-Blank a continuat să pretindă 900 lei pe lira sterlină, deși cursul lirei scăzuse între timp la 520 lei.

„Așa fiind, în 1932, când am intrat în Cabinetul Maniu²⁴, aveam împotriva mea o pretențiune de 16 milioane lei, datorită numai dobânzilor și cursului de conversiune.²⁵

Această situație – în care un rol cu totul nefast a jucat un anume director de bancă, Dinerman, cu care ministrul de Finanțe a avut un conflict²⁶ – reprezintă doar o secvență a luptei pe care o serie întreagă de cercuri economico-financiare au dus-o împotriva reformei fiscale inițiate de către Nicolae Titulescu. Prin unul dintre ei, mai veros poate ca ceilalți, bancherii l-au pedepsit pe Nicolae Titulescu.

La începutul celui de al treilea deceniu al secolului, statutul politic-profesional și starea materială a lui Nicolae Titulescu cunosc modificări deosebite.

Odată cu căderea guvernului Alexandru Averescu, Nicolae Titulescu încetează să mai fie ministru de Finanțe. Va fi numit²⁷ trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Londra, la 16 decembrie 1921, post în care va rămâne până la 6 iulie 1927, dată la care va fi chemat să preia portofoliul Ministerului Afacerilor Străine în guvernul condus de Ion I. C. Brătianu. Va reveni²⁸ în aceeași funcție, onorând-o din nou, în perioada 31 iulie 1928–20 octombrie 1932.

Departate de a fi fost o sinecură,²⁹ această misiune a fost o provocare (challenge) dintre cele mai complexe sub raport politic și profesional, care i-a solicitat pe de-a-ntregul profesionalismul, experiența, inteligența, dar și mijlocele materiale și financiare proprii.

„Ca ministru la Londra – preciza Nicolae Titulescu în declarația sa din octombrie 1940 – am cheltuit venitul averii mele și o parte din disponibilul agonisit pe când exercitam avocatura; astfel că la Midland Bank, unde îmi vărsam salariul, ca ministru, el se strângea acolo numai în formă, eu substituindu-i timp de zece ani, în măsura în care o puteam face, propriile mele venituri.

În adevăr, obișnuit ani de zile a trăi din venitul averii mele și câștigul meu profesional mi-a trebuit multă vreme să mă fac la idea [sic!] că statul român îmi poate plăti ceva pentru serviciile ce i-am adus. Astfel când, în 1913, Ministerul de Externe mi-a oferit diurna convenită pentru delimitarea frontierei Cadrilaterului, așa cum a dat-o și celorlalți membri ai comisiunii însărcinate cu această misiune, am refuzat-o și Ministerul neacceptând refuzul am dăruit-o unei școli din Caracal pentru a-și procura băncile ce-i lipseau.

În 1923, când am fost însărcinat pentru prima dată să apăr chestiunea optanților,³⁰ nici nu m-am gândit că aş putea obține de la stat o indemnitate specială pentru deplasările mele. Dl I.G. Duca, ministru de Externe, mi-a telegrafiat atunci că nu acceptă să împlinesc această misiune pe spezele mele.

În 1925, când am fost în America³¹ însărcinat cu consolidarea datoriilor de război, dl Vintilă Brătianu,³² ministru de Finanțe, mirat că comisiunea nu cere peste prima remisă altă sumă pentru prelungirea misiunii noastre, care a depășit în timp previziunile, mi-a telegrafiat textual: «Cu ce trăiți?» Răspunsul meu a fost că ambiția comisiunii e să aducă înapoi o parte din suma trimisă.

Știu bine că legenda vrea ca Vintilă Brătianu să nu-mi fi refuzat niciodată nimic.

Realitatea a fost alta: stima și afecțiunea pe care Vintilă Brătianu mi-a arătat-o întotdeauna, cu toate că nu eram membru al partidului său, se baza tocmai pe faptul că el n-a primit niciodată de la mine o cerere pentru o sumă oricât de mică care ar fi depășit strict previziunile bugetare.

Pe de altă parte, venitul meu personal a fost mult timp considerabil. Să ne amintim epoca când vindeam vagonul de grâu cu una sută mii lei. De asemenea, casa mea din Șoseaua Kiseleff a fost închiriată Legațiunii Poloniei pe prețul de cinci sute mii lei anual la început și la sfârșit pe prețul de șapte sute mii lei.

Și aceasta la o epocă când nu erau restricții la exportul de bani din România și leul se schimba ușor și pretutindeni în valută forte.

Cât despre salariul meu ca ministru la Londra, contrar cu ce au crezut mulți,³³ el a fost exact salariul predecesorului meu.

În 1926, dl ministru Mitilineu mi-a dat un certificat constatând că sunt plătit la Londra ca orice ministru de carieră pe baza unui buget întocmit înaintea numirii mele la Londra și că n-am primit sub nicio formă o sumă peste acel salariu.³⁴ Fostul director al Contabilității Ministerului de Externe, dl Ispasiu, fiind la curent cu chestiunea, poate ușor da indicațiunile pentru eliberarea unei copii de pe acel certificat, care mai constata și sumele minime pentru deplasările mele la Geneva,

precum și refuzul de a primi jumătate din suma ce mi s-a trimis pentru greaua afacere a coloniștilor unguri.³⁵

La acestea se adăugau și alte cheltuieli:

„La epoca când eram eu ministru nu se cumpăra miniștrilor de către stat lucrurile de care aveau nevoie, ci miniștrii trebuiau să și le procure pe spezele lor.³⁶

Așa cum am menționat, în deceniul al treilea aveau să intervină modificări substanțiale în patrimoniul lui Nicolae Titulescu.

La 17 iulie 1921, a fost adoptată Legea pentru reforma agrară în Vechiul Regat (Oltenia, Muntenia, Moldova și Dobrogea), prin care s-a asigurat exproprierea a 6 120 000 ha, dintre care 3 998 753 ha de teren arabil.³⁷

Nicolae Titulescu a primit cu realism și liniște prevederile legii, nu a încercat niciun fel de subterfugii pentru a se sustrage, nici măcar parțial, exigențelor acestora.³⁸

Ca urmare, după reforma agrară, Nicolae Titulescu a rămas doar cu 300 ha (din cele 800 pe care le deținuse anterior), iar soția sa, Ecaterina Titulescu, cu 100 ha (din cele 150 deținute anterior).³⁹

În legătură cu acest patrimoniu, Nicolae Titulescu dădea amănunte de real interes.

„300 hectare de moșie în comuna Titulești, jud. Olt, din care 200 arabile și una sută pădure și ogradă de pruni. Proveniența: moștenire de la sora tatălui meu și o parte, Cotorga, cumpărată în 1911. Partea rămasă de la tatăl meu mi-a fost luată pe urma reformei agrare.⁴⁰ De la sora tatălui său, Măriuța (Maria) Băluțescu, Nicolae Titulescu a moștenit – după unele surse – moșia Strâmba, în suprafață de 200 de pogoane.⁴¹

Cercetări la Direcția județeană Olt a Arhivelor Naționale – întreprinse de Laurențiu Guțică-Florescu – au permis adâncirea analizei și, pe cale de consecință, o radiografie relativ exactă, oricum mai relevantă decât cea pe care o oferă declarația de avere depusă de Nicolae Titulescu, în legătură cu proprietățile sale agricole din județul Olt (denumiri; suprafețe; profil – teren arabil, teren pentru pășune, teren pomicol, pădure; plasament; proveniență; procedura exproprierii ș.a.), ca și în privința celor ale soției sale, Ecaterina Titulescu, și ale surorii sale, Cornelia (Nely) Nenișor.⁴²

Adept și susținător al unui ansamblu de reforme – printre care reforma agrară a fost una dintre cele mai importante –, Nicolae Titulescu a făcut ceva mai mult decât să respecte legea, intervenind pentru acordarea terenurilor arabile cele mai fertile în beneficiul țăranilor. Scriindu-i lui Nicolae Raicoviceanu, consilier și procurator al averii sale, Nicolae Titulescu afirma: „Pământul ce se dă țăranilor e cel mai bun și cel mai rodnic, căci e pus în cultură abia de 30 [de] ani. Dar nu-mi pare rău, căci dreptul țăranilor la pământ, cum știi, e o veche dogmă a mea“.⁴³

I s-a reproșat lui Nicolae Titulescu prodigalitatea, mai ales pentru perioadele când a îndeplinit funcția de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Londra (16 decembrie 1921–6 iulie 1927; 31 iulie 1928–20 octombrie 1932) și de ministru al Afacerilor Străine (6 iulie 1927–30 iulie 1928; 20 octombrie 1932–12 ianuarie 1933; 14 ianuarie 1933–9 noiembrie 1933; 14 noiembrie 1933–3 ianuarie 1934; 5 ianuarie 1934–28 septembrie 1934; 10 octombrie 1934–29 august 1936) cheltuielile uriașe nejustificate. Ministrul român era acreditat de către adversarii săi ca un „Fiu risipitor“, care cheltuiește ca un Nabab banii țării prin capitalele Europei Occidentale și dincolo de Ocean.

Făcută cu persistență, o asemenea reclamă negativă era sortită să aibă până la urmă succes.

A cheltuit mult, a cheltuit puțin Nicolae Titulescu?

Cercetările pe care le-am întreprins confirmă că toate cheltuielile făcute de către Nicolae Titulescu (ordinare sau extraordinare) au fost strict evidențiate și s-au aflat sub un riguros control, fiind aprobate prin buget sau prin dispoziții speciale din rezerva bugetară.

În reproșul care i s-a făcut lui Nicolae Titulescu, s-a făcut abstracție cu bună știință (dar cu rea-credință) de faptul că dezvoltarea activității externe (crearea unor noi misiuni diplomatice; aderarea la noi și noi organizații internaționale; participarea la și organizarea de conferințe internaționale, cu caracter subregional, regional și continental pe diverse probleme) și devalorizarea leului, în condițiile crizelor economice și financiare care au zguduit periodic viața internațională au condus la sporirea cheltuielilor Ministerului Afacerilor Străine, considerate în cifre absolute.

Față de informația vehiculată cum că Nicolae Titulescu ar fi dispus de fonduri secrete, de mari sume de bani, în numerar sau în cecuri, aflate în posesia sa și a colaboratorilor săi imediați, asupra cărora nu dădea niciun fel de socoteală, se impune a preciza că toate cheltuielile sale erau contabilizate și justificate în cea mai deplină regulă, după cum se cere precizat că orice ministru de Externe, cu o prezență internațională atât de activă ca a sa, avea nevoie de lichidități pentru a face față numeroaselor obligații protocolare, ca și celor derivând (sau implicate, mai bine zis) de relațiile cu presa (agenții, ziare, reviste, posturi de radio) și ziariștii.

Înțelegând foarte bine rostul, ponderea și importanța reprezentării politico-diplomatice (amploare și nivel de reprezentare, încadrarea și statutul personalului Ministerului Afacerilor Străine), Nicolae Titulescu a pledat în sensul acordării de condiții materiale și financiare aparte pentru personalul diplomatic al acestui minister, condiții în concordanță cu standardele internaționale, care să asigure reprezentanților români o poziție egală, un statut similar cu acela al diplomaților occidentali, să le înlăture orice inhibiții și complexe de inferioritate.

Toate cheltuielile făcute de Nicolae Titulescu în înaltele posturi de conducere sau de reprezentare pe care le-a deținut au fost puse sub semnul necesității, eficienței și legalității.

Nicolae Titulescu a fost foarte preocupat, de timpuriu, de virulenta campanie de denigrare dusă împotriva lui și pe tema „fiului risipitor“.

Prevăzător, a cerut acte și a prezentat acte pentru toate cheltuielile făcute în diferitele calități oficiale pe care le-a avut.

Cercetarea acestor înscrisuri – atâtea cât s-au mai păstrat – stă la îndemâna noastră și confirmă că, departe de adevăr, adversarii lui au ales acest subiect pentru a-l compromite, ignorând în mod deliberat toate probele care îi contraziceau și care atestă că, sub raportul cheltuielilor oficiale, susținute de autoritățile române, Nicolae Titulescu s-a situat la nivelul omologilor săi români și nu de puține ori sub nivelul acestora, o sumă de cheltuieli, din rațiuni de onoare și de bun simț, înțelegând să dea un exemplu în momente de criză sau de jenă financiară, asumându-și-le cu titlu personal.

La revenirea în guvern, în 1932, ca ministru de Externe, Nicolae Titulescu dispunea, practic, de același activ ca la mijlocul anilor '20. Potrivit propriei declarații de avere, la bunurile imobiliare se adăugau: 10 522,16,1 livre, la Midland Bank Ltd Londra, branșa New Bond Street; 7 000 livre „renta română consolidată 4%, cumpărați cu circa 40 livre sută de livre și depuși în gaj la Bank of Roumania pentru datoria ce aveam acolo“; „o sumă foarte importantă în numerar, în biletele a diferite țări cu valute forte, din disponibilul câștigurilor mele profesionale trecute [...] depuse lungă vreme la Midland Bank într-un plic pecetluit (sealed envelope) osebuit de contul bancar, și apoi luată cu mine în diferitele mele călătorii de teama unor eventuale restricții la valută pentru conturile în bancă“.⁴⁴

Pasivul lui Nicolae Titulescu la revenirea în guvern, în 1932, ca ministru de Externe, era însă considerabil. Așa cum am arătat, atunci când a intrat în cabinetul Iuliu Maniu, Nicolae Titulescu avea o datorie de 16 milioane lei „datorită numai dobânzilor și cursului de conversiune“. Situația materială și financiară a lui Nicolae Titulescu a devenit îngrijorătoare, dat fiind un demers neașteptat al Băncii Marmorosch-Blank. „În adevăr, pe când eram ministru de Externe – scria Nicolae Titulescu – Banca Marmorosch-Blank mi-a comunicat că a cedat creanța ei contra mea, anunțând însă pe cesionar că cifra ei este contestată de mine. Imediat a trebuit să mă împrumut cu șase milioane lei, ipotecând pentru această sumă casele mele din Șoseaua Kiseleff, precum și moșia mea Titulești.“⁴⁵

După cum se știe, la 29 august 1936 Nicolae Titulescu a fost înlăturat din guvern ca urmare a unor vaste intrigi interne și a unor puternice presiuni externe. Prezentându-și situația patrimonială, *recte*

activul și pasivul la acea dată, Nicolae Titulescu scria: „Așadar, de unde până în 1934 sau '35 aveam împotriva mea o simplă pretențiune a cărei întindere putea fi discutată, din acel moment m-am găsit dator pentru o sumă foarte mare și în plus mi-am văzut principalele mele bunuri imobiliare afectate cu sarcini reale.⁴⁶

În revistele de specialitate, dar și în alte publicații, au fost inserate în timp numeroase articole și documente care – fără a epuiza chestiunea – au abordat *forțele* (guverne, partide, organizații, servicii secrete, agenții de presă, ziare și posturi de radio ș.a.) care au acționat împotriva acestuia, *metodele și mijloacele* folosite (intriga, calomnia, campaniile de presă ostile, presiunile politico-diplomatice, încercările de asasinare etc.), *semnificația, ecourile și consecințele*.⁴⁷ Eliminarea sa a fost concepută ca definitivă și a rămas definitivă, orice încercări ale lui Nicolae Titulescu de a reveni pe scena politică fiind blocate prompt prin intervenții de la nivelul cel mai înalt.

În septembrie-octombrie 1936 a traversat un moment deosebit de dificil fiind aproape de moarte. S-a vorbit, în cercuri dintre cele mai avizate, și nu fără temeii, de o încercare de otrăvire a sa.⁴⁸ Apelul la celebrități din lumea medicală, din mai multe țări europene, l-au obligat la cheltuieli foarte costisitoare.

La sfârșitul anului 1937, a revenit pentru scurt timp în România. Cercurile guvernante l-au primit cu ostilitate, l-au boicotat în toate felurile, iar extrema dreaptă a reiterat amenințările cu moartea. Intenția fostului ministru de Externe de a-și publica lucrarea *Politica externă a României* a determinat o reacție extremă. Guvernul român l-a amenințat cu ridicarea cetățeniei române.⁴⁹

În fața unui zid de ostilitate, Nicolae Titulescu a părăsit România, în decembrie 1937, pentru a nu mai reveni niciodată.

Observator atent al scenei internaționale, marele nostru compatriot vedea norii ce se adunau asupra Țării. Nu putea rămâne insensibil la ceea ce se prefigura. „Jurnalul”⁵⁰ său din 1938 – în curs de publicare de către noi⁵¹ – stă mărturie. Se prăbușea un edificiu la care concurase 20 de ani. Integritatea țării începea să fie amenințată. La 31 ianuarie 1938, se întreba: „Pentru ce mă torturez așa pentru Țară, când toți mă înjură? Nu știu. // Dar nu pot altfel.”⁵²

Guvernanții de la București nu s-au mulțumit cu eliminarea lui Nicolae Titulescu din viața politică a României. Au dispus urmărirea și spionarea lui în continuare,⁵³ au încercat să-i blocheze orice posibilitate de manifestare publică și profesională, cu efecte indiscutabile și asupra stării sale economico-financiare. Adversarii săi au mers mult mai departe. La 27 februarie 1938, Nicolae Titulescu nota: „Mi se telefonează din Paris, din surse f. serioase, că în București guvernul îmi pregătește toate mizeriile, mergând până la a-mi face și un proces că sabotez

politica lor externă. // E o așa mare nedreptate, încât nu știu ce să mai zic. Mă mai pot întoarce în condiții sigure?⁵⁴ La 11 septembrie 1938, o altă notație mai mult decât edificatoare: „Madgearu mi-a spus că un actual ministru (fost prieten al lui) i-a spus că s-a hotărât boicotarea mea financiară: niciun proces, consultație. Deci, dacă n-aș avea clienți în străinătate, aș muri de foame.”⁵⁵

În ciuda unui angajament, ca jurisconsult internațional, în chestiunea Radio Tanger – care i-a adus, după propria mărturie, „importante venituri” – a colaborărilor de scurtă durată cu Institutul Internațional de Cooperare Intelectuală de la Paris, a colaborărilor cu unele posturi de radio, reviste și ziare, situația financiară a lui Nicolae Titulescu a continuat să se înrăutățească⁵⁶ în anii 1939 și 1940.

Șederea în hotel – pe care a sperat-o de scurtă durată, dar care s-a prelungit dincolo de orice așteptări, îmbolnăvirea gravă a Ecaterinei Titulescu la începutul anului 1939, care a implicat apeluri la numeroși specialiști și tratament adecvat îndelungat, deteriorarea relațiilor între cei doi soți, care a dus la separarea lor, Ecaterina rămânând în Elveția, iar Nicolae în Franța, cheltuielile exagerate ale Ecaterinei Titulescu, care nu se putea adapta noului statut al soțului ei, venirea a tot felul de rude și prieteni, care profitau, conștient sau inconștient, de delicatetea și generozitatea lui, însăși dorința lui Nicolae Titulescu de a acredita în continuare un standing conform cu faima sa de personalitate internațională de prim rang, blocarea – odată cu declanșarea războiului – a oricăror transferuri de bunuri din România, inclusiv de bani, în lei sau în valută, din diferite depozite bancare sau care ar fi putut rezulta din vânzarea unor proprietăți, au avut un efect de-a dreptul dezastruos, obligându-l la numeroase împrumuturi.⁵⁷

„Dacă activul meu la ieșirea din guvern, în 1936, era mai mult sau mai puțin același ca acel de la intrarea mea în guvern în 1932 – formula concluziv Nicolae Titulescu – nu se poate spune că activul meu de astăzi este același ca în 1936. El s-a micșorat prin elemente de aleat și de destrucțiune.”⁵⁸

Aflat în exil, pe Coastă, Nicolae Titulescu a căutat să-și reglementeze situația locativă, dar s-a angajat într-un demers care s-a dovedit până la urmă falimentar. Cu cea mai mare parte a banilor care-i avea la Midland Bank a cumpărat majoritatea acțiunilor Societății Civile Funciare „Primavera Cap”. La declanșarea războiului mondial, această proprietate, aflată foarte aproape de zona de război dintre Franța și Italia, n-a mai prezentat practic interes pentru potențialii cumpărători.⁵⁹

În consecință, contul creditor ce avea la Midland Bank, în valoare de peste 10 000 lire sterline, s-a redus la circa 100 de lire.⁶⁰

Întâmplări nefericite din țară au avut de asemenea un efect important asupra reducerii activului său. „Un al doilea element de

reducere a activului meu de la ieșirea din guvern din 1936 și până azi îl constituie faptul că proprietatea mea, Școala de broderie (fosta Vilă Ghyka), cumpărată în 1919, a fost recent și parțial incendiată, fără să existe o asigurare pentru acoperirea acestui risc.⁶¹

În condițiile în care a realizat că cel puțin o perioadă de timp nu va mai putea reveni în țară, Nicolae Titulescu a decis să-și aducă de la București lucrurile personale existente în casa din Șoseaua Kiseleff nr. 47 (mobilă, argintărie, covoare, tablouri ș.a.). „Prietenii din guvernul francez m-au sfătuit să le duc la Nantes, pe marginea oceanului, «într-un loc absolut sigur...» [...] // Nantes este ocupat azi de germani. Nu pot să afirm încă faptul că germanii și le-au însușit. Dar se poate susține că securitatea acestui element al activului meu este astăzi aceeași de acum un an și două luni când el era în posesiunea mea?”⁶²

La 5 ianuarie 1940, Nicolae Titulescu a încredințat prin testament Academiei Române o suprafață de 100 ha și casele de locuit cu pământul din jurul lor de la Titulești pentru înființarea unei biblioteci populare. La 8 martie 1940, Nicolae Titulescu transmitea Academiei Române respectivul testament.⁶³

Destinul acestei donații a fost cu totul altul decât cel gândit și exprimat de Nicolae Titulescu.⁶⁴

La peste 60 de ani de la redactarea testamentului său din 5 ianuarie 1940 în favoarea celui mai înalt for de cultură al țării și la peste 10 ani de la evenimentele din decembrie 1989, care au născut o clipă speranța unei adevărate și radicale schimbări, voința lui Nicolae Titulescu în această direcție nu s-a împlinit încă, Academia Română neintrând în posesia donației ce i-a fost făcută, fapt semnalat critic de presă în mai multe rânduri.⁶⁵

Din patrimoniul său, Nicolae Titulescu a mai dăruit Academiei Române, în 1939, unele cărți rarissime, care au îmbogățit fondul de aur al Bibliotecii.⁶⁶

Evocând în finalul declarației sale alte și alte neazuri și suferințe personale, marile ingraturități de care a avut parte, dar și manifestările de prietenie și afecțiune pe care le-a înregistrat din partea celor care au rămas fideli pe timpul nemeritatului și tragicului său exil, Nicolae Titulescu scria cu mâhnire:

„Să-mi fie permis să menționez în treacăt că numai statul român, după douăzeci de ani de servicii ca ministru, printre care citez: descărcarea completă a celor opt miliarde de coroane aur pe care Comisiunea de reparațiuni considera că România trebuie să le plătească pe urma ocupării Budapestei; descărcarea completă a statului român de cele patru miliarde lei pe care se angajase să le plătească pe urma negociațiilor din 1929–30; descărcarea completă de miliardul de lei reclamat de coloniștii unguri (poate cea mai grea afacere pe care statul

român a avut s-o rezolve); faptul că nu am acceptat dezarmarea la Geneva, afirmând în discurs public că atâta vreme cât țaranul român lipsește de dulceață la masa de dimineață, așa cum obișnuiesc să facă englezii și elvețienii, România cere să se înarmeze și nu va accepta să dezarmeze, numai statul român nu mi-a pus nicio întrebare de felul celor care preced. Mai mult, deși demis din funcțiunile mele ministeriale pe când eram în străinătate, între Conferința de la Montreux și Adunarea Ligii Națiunilor din septembrie 1936, statul român nu mi-a plătit nici înapoierea mea, dar nici costul înapoierii arhivelor de care aveam nevoie la aceste două întrevederi internaționale.

Din fericire că în scurt timp recăpătându-mi sănătatea am putut nu numai să fac în ianuarie 1937 un turneu de conferințe în Franța, Anglia și Cehoslovacia,⁶⁷ dar am putut de la acea epocă să și desfășor activitatea mea de jurisconsult internațional, care mi-a procurat importante venituri.

Cum e vorba de venituri procurate în țări străine, dacă aceste venituri dau loc la plata unui impozit – ceea ce nici dl Politis, nici eu, nici alți jurisconșulți internaționali nu o cred, dat fiind că nu e vorba de exercițiul profesiei de avocat –, fiscul francez este acela care are pretenția să le încaseze, așa cum rezultă din rezerva cuprinsă în actul Ministerului de Afaceri Străine francez ce-l alătur și prin care-mi acordă beneficiul imunităților parlamentare (a se vedea anexa alăturată și semnul făcut).⁶⁸

Nu știm ce răspuns au dat ceilalți demnitari la exigențele formulate prin cele două decrete-lege, deși chestiunea ar merita să constituie obiectul unei cercetări aparte, utilă atât pentru conturarea unor biografii individuale, cât și pentru înțelegerea – prin raportare la aspecte particulare – a unor fenomene generale din sfera economicului și politicului.

Cert este că Nicolae Titulescu a fost deosebit de preocupat de elaborarea și transmiterea acestui răspuns la București, făcând în acest sens numeroase demersuri⁶⁹ în țară și străinătate pentru a obține actele justificative care îi lipseau și pentru a fi sigur că acest memoriu va ajunge la termen în posesia autorităților românești desemnate să le centralizeze și analizeze.

Dacă Nicolae Titulescu n-ar mai fi avut intenția să se reîntoarcă în România, este de domeniul logicii că n-ar mai fi manifestat o preocupare în acest sens și, în consecință, nu ar mai fi trimis această declarație.⁷⁰

Faptul că a trimis-o confirmă că el nu a abandonat niciodată – în ciuda tuturor ingratitudinilor și nedreptăților – gândul de a reveni cu fruntea sus în România și de a-și relua activitatea pe scena politică românească sau în viața universitară.

Deși nu erau destinate publicității, cele două decrete-lege îi ofereau prin răspunsul cerut posibilitatea de a-și apăra onoarea, atacată

într-un mod mizerabil de cohorte de detractori⁷¹ interni și externi, de a răspunde direct și cu acte tuturor insinuărilor și calomniilor și de a-și reaminti serviciile aduse Țării, împlinite de foarte multe ori nu doar cu inteligența și pasiunea ce-i erau proprii, ci și cu bani personali, pe care i-a pus, în cote substanțiale, la dispoziția a numeroase acțiuni, având ca finalitate apărarea interesului național.

În Arhiva Ministerului Afacerilor Externe – Fondul Nicolae Titulescu – cercetătorul va identifica o mulțime de acte doveditoare ale buneii credințe a lui Nicolae Titulescu: statele de plată⁷² pentru perioada când a îndeplinit funcția de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Londra și pentru perioada cât a avut mandatul de ministru de Externe, deconturi pentru sumele primite ca șef de delegație sau ca reprezentant al României la reuniuni a diferite organizații internaționale sau la diferite conferințe cu caracter politic sau economic și la diverse tratative cu caracter economic-financiar purtate în Europa, Statele Unite ale Americii și Canada. Suntem convinși că în mapele cuprinzând arhivă Nicolae Titulescu, aflate încă în străinătate, în posesia unor instituții (Hoover Archives, Stanford University, Palo Alto, California)⁷³, sau a unor persoane particulare (Gilbert Monney Câmpeanu⁷⁴ – Lausanne, Gheorghe Antoniadă⁷⁵ – Madrid, Ion Burcă⁷⁶ – Madeira ș.a.) se mai află documente de același gen.

Din păcate, în ciuda evidențelor – ceea ce publicăm astăzi nu este prima mărturie care ar fi putut infirma valul de calomnii revărsat în acest plan asupra lui Nicolae Titulescu – mai sunt autori care preiau fără niciun fel de rezervă clișeuul fiului risipitor, bolnav de narcisism și megalomanie, pentru a da un plus de pitoresc și senzațional scrierilor lor.

La judecata istoriei, Nicolae Titulescu se prezintă însă cu fruntea sus și cugetul curat.

Dar, a-l ataca și după moarte, când el nu mai are posibilitatea să se apere direct, este o adevărată crimă, comisă de unii cu premeditare, de alții cu inconștiență. Rezultatul este același. Scuze nu pot exista, căci realitatea – probată cu documente irefutabile – dovedește că ne aflăm în fața uneia dintre cele mai oribile mistificări care se prelungește irațional și imoral în timp.

Finalul declarației lui Nicolae Titulescu privind patrimoniul personal și al familiei sale lansează o interogație care invită încă odată la meditație privind destinul nedrept pe care îl au foarte adesea cei cu suflet mare, cu inimă aleasă, cu înaltă simțire, dăruitorii și iubitorii de Țară și Neam:

„Când mă gândesc că originea datoriilor mele actuale rezidă în dorința de a putea face marea reformă financiară din 1921 cu o autoritate nediscutabilă; când mă gândesc că pentru a putea împlini funcțiunea de ministru, fie la Londra, fie în guvern, a trebuit să renunț timp de

douăzeci de ani la una din cele mai frumoase și lucrative profesii, care mă făcea să câștig la 30 ani – fără o alienare a libertății mele de niciun fel – mai mult decât eram plătit atunci când ocupam sarcini de reprezentare a României în străinătate nu pot să nu inversez chestiunea pe care și-o pun unii, reproducând fără a-l controla limbajul aceloră căroră nu le eram pe plac «Cât am costat eu statul român?», într-una mai justă și anume «Cât m-a costat statul român pe mine?».⁷⁷

Dacă, peste timp, istoricii au căutat să răspundă la această întrebare – adâncind cercetarea prin identificarea a noi surse documentare, prin corelarea și coroborarea informațiilor, epurând demersul științific de orice conotații ideologice partizane – membrii clasei politice românești, guvernanți sau nu, au datoriat morală de a avansa un răspuns privind propriile averi dobândite în ultimii zece ani, dar și propriile sacrificii, dacă au fost, în serviciul intereselor naționale, răspuns pe care, în cei zece ani scurși de la evenimentele din 1989, nu au dat din păcate niciun semn că ar avea intenția să-l aducă la cunoștința opiniei publice.

NOTE

¹ S-ar putea cita o întreagă literatură: articole, studii, lucrări. Un real interes prezintă neîndoiește memoriile și însemnările zilnice ale contemporanilor de marcă ai acestei perioade, care au avut contingență cu respectivele realități (lectura notațiilor lui Constantin Argetoianu este esențială). Noi ne vom limita a cita doar câteva lucrări apărute după al Doilea Război Mondial: Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II (Partea I. 1918–1933), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986 și vol II (Partea a II-a. Noiembrie 1933–septembrie 1940), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988; Emilia Sonea, Gavrilă Sonea, *Viața economică și politică a României (1933–1938)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978; Al.Gh. Savu, *Dictatura regală (1938–1940)*, Editura Politică, București, 1970.

² „Universul“, 9 și 25 septembrie 1940.

³ „Universul“, 25 septembrie 1940.

⁴ *Ibidem*. Documentul este mult mai amplu și mai detaliat, cuprinzând numeroase precizări procedurale.

⁵ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (AMAE), Fond 77 T 34, vol. 13–14.

⁶ Copia acestui document – căci despre o copie este vorba – redactat în limba română este dactilografiată, are câteva adăugiri cu creionul și ștersături; pare să fie însă textul final al declarației sale de avere. Nu am identificat în AMAE și actele justificative (dintr-o altă informație – un adevărat dosar) aferente. În anul 2003, acest document a văzut lumina tiparului în *Nicolae Titulescu – Nicolae Raicoviceanu. Mărturii ale unei prietenii* (culegere de documente alcătuită de Emil Păunescu, Nicolae Petrescu, George G. Potra), Fundația Europeană Titulescu, București, 2003, doc. nr. 112 și 113, pp. 182–191.

⁷ Decretul-lege din 23 septembrie 1940 prevedea în mod expres că declarația de avere trebuia făcută în termen de 30 de zile de la data publicării respectivului decret-lege. La 25 octombrie 1940, Constantin Dinu Hiott, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Vichy, certifica printr-un înscris primirea declarației pe care Nicolae Titulescu o adresa președintelui Comisiei de control a averilor demnitarilor statului – AMAE, Fond 77 T 34, vol. 15; cf. și *Nicolae Titulescu – Nicolae Raicoviceanu...*, doc. nr. 113, pp. 190–191.

⁸ Mihai Sorin Rădulescu, *Nicolae Titulescu – deslușiri genealogice*, în „Arhiva Genealogică“, I (VI), 1994, 1–2, p.66.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ AMAE, Fond 77 T 34, vol. 13–14.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

---

¹³ *Ibidem.*

¹⁴ *Ibidem.*

¹⁵ *Ibidem.*

¹⁶ Mioara Tudorică, Ioana Burlacu, *Guvernele României între anii 1866–1945. Liste de miniștri*, în „Revista Arhivelor“, an XLVII, vol. XXXII, nr.2, București, 1970, pp.439, 443; cf. și Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Guverne și guvernanți (1916–1938)*, Casa de Editură, Presă și Impresariat SILEX, București, 1996, p. 248.

¹⁷ Ion M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, Editura Științifică, București, pp. 62–86.

¹⁸ Ion Mamina, Ioan Scurtu, *op. cit.*, p.37.

¹⁹ V. Malinschi, *Economia, dreptul, diplomația în viziunea lui N. Titulescu* (studiu sociologic), Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1985, p.111.

²⁰ La 16 iulie 1920, Nicolae Titulescu a semnat la Spa Acordul privind reparațiile datorate de Germania puterilor învingătoare în Primul Război Mondial; României i se atribuia numai cota de 1% din totalul reparațiilor germane și 10,55% din cele orientale (de la Ungaria, Austria și Bulgaria) – cf. Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)* (ediție îngrijită de George G. Potra, Constantin I. Turcu, Ion M. Oprea; cuvânt înainte de Teodor Meleșcanu), Fundația Europeană Titulescu, Editura Enciclopedică, București, 1994, pp.338–339.

²¹ Vezi Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice* (ediție îngrijită de George Macovescu, Dinu C. Giurescu, Gheorghe Ploșteanu, George G. Potra, Constantin I. Turcu; cu un studiu introductiv de George Macovescu), Editura Politică, București, 1967, *passim*; *Declaration Made in the Name of Roumania at the Third Plenary Session of the London Conference on July 28, 1924*, by... [Paris, 1925], 10 p. [Interallied Conference Held at London]; Costin Murgescu, *Nicolae Titulescu, Negotiator of the Financial Agreement with England in 1925. Documents from the Diplomatic History of Romania*, în „Revue Roumaine d'Études Internationales“, an II, nr.1(V), 1969, pp.161–197; Idem, *Nicolae Titulescu and the Question of Economic Relations between States*, în „Revue Roumaine des Sciences Sociales“, Serie de Sciences Economiques, an X, nr.1, ianuarie–iunie 1966, pp.11–18.

²² AMAE, Fond 77 T 34, vol.13–14.

²³ *Ibidem.*

²⁴ 20 octombrie 1932–12 ianuarie 1933.

²⁵ AMAE, Fond 77 T 34, vol.13–14.

²⁶ O relatare amplă a „cazului Dinerman“ și a incidentului pe care Nicolae Titulescu l-a avut cu acesta, a consecințelor sale, se găsește în lunga scrisoare pe care Nicolae Titulescu a adresat-o din Paris, la 5 februarie 1940, lui Carol al II-lea (AMAE, Fond 77 T 34, vol.3–4).

²⁷ Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)*, pp. 339, 345.

²⁸ *Ibidem*, pp. 347, 354.

²⁹ Ion M. Oprea, *L'activité de Nicolae Titulescu durant sa mission diplomatique à Londres (1922–1932)*, în „Revue Roumaine d'Histoire“, tom V, nr.3, 1966, pp. 425–439; Valeriu Florin Dobrinescu, *Relații româno-engleze (1914–1933)*, Iași, 1986, *passim*; Idem, *Diplomația României. Titulescu și Marea Britanie*, Editura Minerva, Iași, 1991, *passim*; Idem, *Plata și răsplata istoriei. Titulescu, Antonescu și relațiile anglo-române din anii '20*, Editura Neuron, Focșani, 1993, *passim*.

³⁰ D. Șandru, *N. Titulescu și Liga Națiunilor. B. Procesul optanților*, în *Titulescu și strategia păcii* (coordonator: Gh. Buzatu), Editura Junimea, Iași, 1982, pp. 168–192.

³¹ Gh. Buzatu, *N. Titulescu. Pagini din „Jurnal“*, (pozițiile 256–319 se referă la vizita în America), în *Titulescu și strategia păcii*, pp. 416–427. Cf. și Idem, *Nicolae Titulescu et les Etats Unis d'Amerique*, în „Revue Roumaine d'Histoire“, tom XXI, nr. 3–4, 1982, pp. 339–350. George G. Potra, *Nicolae Titulescu în Statele Unite ale Americii și Canada. Repere ale unui itinerariu politico-diplomatic*, comunicare susținută la a XV-a ediție a Zilelor „Nicolae Titulescu“, Slatina, 17 martie 2004.

³² Vintilă I.C. Brătianu (1867–1930). Inginer, om politic și de stat român. Președinte al Partidului Național Liberal (1927–1930). A condus ziarele: „L'Independence Roumaine“ și „Voința națională“. Deputat (1903). Primar al Capitalei (1907–1910). Principalul promotor al concepției dezvoltării economice „prin noi înșine“. De câteva ori ministru: Război; Materiale de Război; Finanțe; Afaceri Străine (4 august–15 septembrie 1928–*ad-interim*). Președinte al Consiliului de Miniștri (24 noiembrie 1927–3 noiembrie 1928). Membru de onoare al Academiei Române (28 mai 1929).

³³ La 12 mai 1925, N. Titulescu se adresa lui N. Iorga, comunicându-i că în ziarul „Adevărul“ din 9 mai citise următoarea declarație făcută de profesor în Cameră: „Diamandy se zbate [la] Paris [în] greutatea pecuniară și numai Titulescu e satisfăcut în această privință din interesul politic al guvernului de a ține departe [de] țară [un] adversar [de] jvaloare și talent.“ N. Titulescu dezmințea că ar avea un regim special, precizând că salariul aferent postului fusese fixat înaintea trimiterii sale la Londra. In

final, îl ruga pe N. Iorga să revină asupra declarației sale (Gh. Buzatu, *N. Titulescu. Pagini din „Jurnal“*, (poziția 177), în *Titulescu și strategia păcii*, p. 403.

³⁴ În Fondul Titulescu aflat la Hoover Archives se află un înscris – „Câteva note pentru mine asupra remunerațiunii mele ca ministru al României la Londra“ – elaborat la 9 octombrie 1924 la Geneva, publicat cu ocazia centenarului nașterii lui N. Titulescu, în 1982, de istoricul ieșean Gh. Buzatu. „Reținem din aceste «note» următoarele: a) «Sunt plătit ca orice ministru plenipotențiar cls. I pe baza unui buget anterior numirii mele (bugetul 1921–1922). N-am primit niciodată, sub nicio formă, o sumă care să sporească cât de puțin alocațiunile bugetare. Orice ministru va veni în locul meu va primi exact aceeași remunerație...»; b) Indemnizația de chirie a fost înscrisă în buget anterior numirii sale. Putea sta la un hotel, dar a preferat un local anume, un fel de *Casă a României*; c) Deși numit la 15 decembrie 1921, a primit salariul de la 23 februarie 1922, după plecarea din București, fiind până atunci reținut de Vintilă Brătianu, pentru «toate explicațiunile necesare» asupra afacerilor curente la Ministerul de Finanțe; d) Pentru primirea unor membri ai familiei regale ori a unor miniștri a făcut cheltuieli din leafa sa.“ – *apud* Gh. Buzatu, *N. Titulescu. Pagini din „Jurnal“* (poziția 88), în *Titulescu și strategia păcii*, p. 387.

³⁵ AMAE, Fond 77 T 34, vol.13–14.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Istoria României în date* (elaborată de Horia C. Matei, Florin Constantiniu, Marcel D. Popa, Nicolae C. Nicolescu, Gheorghe Rădulescu; sub conducerea lui Constantin C. Giurescu), Editura Enciclopedică Română, București, 1971, p. 323; Ion Mamina, Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 38.

³⁸ Ion M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, pp. 48–62.

³⁹ AMAE, Fond 77 T 34, vol.13–14.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Traian Zorzoliu, *Casa de la țară. Noi mărturii despre viața și activitatea lui Nicolae Titulescu*, Editura Cons, București, 1993, p. 105.

⁴² Laurențiu Guțică-Florescu, *Proprietățile din județul Olt aparținând lui Nicolae Titulescu și familiei sale sub incidența Reformei agrare din 1921*, în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, pp. 39–43.

⁴³ *Nicolae Titulescu – Nicolae Raicoviceanu. Mărturiile unei prietenii*, p. 92.

⁴⁴ AMAE, Fond 77 T 34, vol.13–14.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ George G. Potra, 28–29 august 1936. În culisele „cazului“ Titulescu, în „Magazin Istoric“, an III, nr. 9 (30), septembrie 1969, pp. 50–54; Idem, *Certitudine și probabilitate privind elementele declanșatoare ale crizei de guvern din 29 august 1936*, în *Titulescu și strategia păcii*, pp. 275–293; Idem, *Titulescu, victima unei conspirații*, în „Almanahul revistei Lumea“, 1985, pp. 75–92; Idem, 14 august 1936. Nicolae Titulescu – Pierre Cot. Multiplele consecințe ale unui demers personal, în „Magazin Istoric“, an XIII, nr. 10 (151), octombrie 1979, pp. 42–46; Idem, *Politica asasinatelor politice*, în „Magazin Istoric“, an XII, nr. 12 (141), decembrie 1978, pp. 41–44; Idem, *Din culisele demiterii lui Nicolae Titulescu. Treptele dizgrației (I–III)*, în „Magazin Istoric“, an XXI, nr. 3 (240), martie 1987, pp. 22–26; nr. 4 (241), aprilie 1987, pp. 22–26, 32; nr. 5 (242), mai 1987, pp. 28–32; Idem *Destăinuiri senzaționale. Arhive până acum inaccesibile vorbesc: Tilea, agent al Legației germane din București?*, în „Conflict“, an I, nr. 1, 1990, pp. 13–15; Idem, *Șampanie Pommery și cuvinte otrăvite*, în „Magazin Istoric“, an XV, nr. 8 (173), august 1981, pp. 50–53; I. Chiper, Fl. Constantiniu, *Din nou despre cauzele înlăturării din guvern a lui Nicolae Titulescu (29 august 1936)*, în „Revista Română de Studii Internaționale“, an III, nr. 2 (6), 1969, pp. 37–53; George G. Potra, *Proiectele diplomației hitleriste vizează România*, în „Magazin Istoric“, an III, nr. 4 (145), aprilie 1979, pp. 36–41; Idem, *Ratatul pseudoprofet din Wilhelmstrasse nr. 70A*, în „Magazin Istoric“, an XIV, nr. 2 (155), februarie 1980, pp. 42–46; Idem, *La politica estera de la Romania (1932–1936) e il regime mussoliniano*, în „Balcanica“, an VII, nr. 3–4, 1990, pp. 38–57; Idem, *Vneșniaia politika Rumîniî (1932–1936) i rejim Sanații*, în „Rumîniia–Straniți Istorii“, an XII, nr. 1–2, 1987, pp. 156–178, Gh. Buzatu, „*Dosarul Titulescu de la Ministerul de Externe din Berlin*“, în *Titulescu și strategia păcii*, pp. 293–300; Gh. Buzatu, Valeriu Dobrinescu, *Responsabili și martori ai demiterii*, în *Titulescu și strategia păcii*, pp. 300–304; N. Dascălu, *Demiterea lui N. Titulescu și presa internațională*, în *Titulescu și strategia păcii*, pp. 394–326; George G. Potra, *International Press Reverberations of Nicolae Titulescu's Purge from the Romanian Political Life (29 august 1936)*, în „Revue Roumaine d'Études Internationales“, an XVI, nr. 4–5 (60–61), 1982, pp. 379–394.

⁴⁸ George G. Potra, *A fost asasinat Titulescu?*, în „Istorii neelucidate. Almanahul revistei «Luceafărul». 1986“, pp. 42–89.

⁴⁹ George Anastasiu, *Nicolae Titulescu* (1) (interviu), la Radio „Europa Liberă“, 6 iulie 1981 – Arhiva Fundației Europene Titulescu, Fond Gilbert Monney Câmpeanu/George Anastasiu.

⁵⁰ AMAE, Fond 77 T 34, vol. IX–X.

⁵¹ George G. Potra, *Titulescu. Spre Țara Dreptilor*, Editura Fundației „Universitatea pentru toți“, Slatina, 2001, 176 p.

⁵² AMAE, Fond 77 T 34, vol. IX–X.

⁵³ T.A. Pokivailova, *Titulescu sub lupa serviciilor secrete*, în „Magazin Istoric“, an XXXI, nr.5 (362), mai 1997, pp. 48–51.

⁵⁴ AMAE, Fond 77 T 34, vol. IX–X.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ Vezi scrisoarea trimisă surorii sale, Cornelia Nenișor, la 12 mai 1939 (AMAE, Fond 77 T 34, vol. 13–14); scrisoarea trimisă lui Carol al II-lea la 5 februarie 1940 (AMAE, Fond 77 T 34, vol. 3–4); scrisoarea trimisă lui Ion Antonescu la 23 octombrie 1940 (AMAE, Fond 77 T 34, vol. Scrisori originale).

⁵⁷ La 18 februarie 1937, se împrumutase prin bancherul Jacques Salmanowitz, de la Banque Suisse, cu suma de 200 000 franci elvețieni, punând gaj Cofetăria Princiara și Școala de broderie (Vila Ghyka) cu terenurile aferente din București. Deși se obligase să restituie împrumutul până la 18 februarie 1940, Nicolae Titulescu nu a fost în măsură să o facă, cerând și obținând ca rambursarea datoriei să fie amânată pentru data de 18 februarie 1942. O documentație mai amplă în AMAE, Fond 77 T 34, vol. 13–14.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ Cf. Alexandru Dobre, *Precizări bibliografice. Testamentele – mistic și de conștiință – ale lui Nicolae Titulescu. Cinci scrisori inedite* (text stabilit, note și comentarii de), în „Revista de Etnografie și Folclor“, tom 38, nr. 1–2, 1993, pp. 129–134.

⁶⁴ Cf. Traian Zorzoliu, *op. cit.*, *passim*.

⁶⁵ Ion Andreiță, *Alte jafuri la Academia Română. Naționalizarea lui Titulescu*, în „România Liberă“, 9 octombrie 1991.

⁶⁶ Alexandru Dobre, *op. cit.*, p.131.

⁶⁷ Evidentă eroare. Nicolae Titulescu a ținut aceste conferințe, după cum urmează: Franța (11 aprilie și 27 iunie 1937); Anglia (3, 4, 9 și 14 iunie 1937); Cehoslovacia (19 iunie 1937). Cf. Nicolae Titulescu, *Pledoarii pentru pace* (ediție îngrijită de George G. Potra și Constantin I. Turcu; studiu introductiv de George G. Potra), Editura Enciclopedică, București, 1996, *passim*.

⁶⁸ AMAE, Fond 77 T 34, vol. 13–14.

⁶⁹ În mod deosebit dorim să semnalăm corespondența purtată cu avocatul Nicolae Raicoviceanu, însărcinat de Nicolae Titulescu să-i reprezinte interesele în România (copii ale unora dintre scrisorile trimise acestuia în AMAE, Fond 77 T 34; *apud Nicolae Titulescu – Nicolae Raicoviceanu. Mărturiile unei prietenii*, *passim*).

⁷⁰ Deosebit de scrupulos, manifestând grijă pentru a evita orice eventual reproș sau orice posibilă acuză, Nicolae Titulescu a inclus în declarația de avere înaintată în octombrie 1940 date privind patrimoniul soției sale, precum și în legătură cu acela al surorii sale, Cornelia Nenișor.

⁷¹ La 28 octombrie 1925, în fața unor asemenea calomnii, Nicolae Titulescu adresa ministrului Afacerilor Străine, I.G. Duca, o scrisoare prin care dădea o replică detractorilor săi, celor care puneau în sarcina reprezentantului nostru la Londra pretenții și cheltuieli care nu aveau nicio legătură cu realitatea. Pe această scrisoare, I.G. Duca a pus următoarea rezoluție: „Se va da ziarelor o dezmințire“. (AMAE, Fond 77 T 34, vol. II). Este indubitabil faptul că – dat fiind că asemenea calomnii au continuat să se disemineze, din diverse surse și în diferite moduri și pe parcursul ministeriatelor sale la Externe – Nicolae Titulescu va mai fi dat și alte asemenea replici, obosind, poate, în cele din urmă, să lupte cu ticăloșia dușmanilor săi.

⁷² Vezi AMAE, Fond 77 T 34, vol. 1.

⁷³ Prezentări ale fondului, cu publicarea unor documente în rezumat dar și in extenso, datorăm în principal lui Gh. Buzatu. Vezi în acest sens Gh. Buzatu, *Nicolae Titulescu. Pagini din „Jurnal“* (I–IX), în „Cronica“, an XVII, nr. 30–39 (860–869), 23, 30 iulie 1982, 6, 13, 27 august 1982, 3, 10, 17, 25 septembrie 1982. Idem, *Fundamentele strategiei păcii* („Jurnalul“ lui N. Titulescu), în *Titulescu și strategia păcii*, pp. 69–86. Idem, *N. Titulescu. Pagini din „Jurnal“*, în *Titulescu și strategia păcii*, pp. 375–447. O prezentare foarte detaliată a structurii fondului *Titulescu's Papers*, cunoscut și citat și ca

---

N. Titulescu. Diary and Correspondence, ne-a fost furnizată personal de istoricul belgian Jacques de Launay. La sfârșitul anului 2003, în urma unei cercetări întreprinse la Hoover Archives and Library, am reușit aducerea în țară a întregului fond documentar Nicolae Titulescu, însumând aproximativ 12 000 de pagini, în xerocopii și 24 role de microfilme.

⁷⁴ Domnia sa se află în posesia unei mari cantități de înscrisuri elaborate sau primite de Nicolae Titulescu, care au rămas în custodia sa la moartea lui George Anastasiu, colaborator al fostului ministru de Externe al României, însărcinat de acesta, încă înainte de demiterea sa, cu strângerea și ordonarea tuturor documentelor care i-ar fi putut servi drept documentație pentru scrierea memoriilor. Dl Gilbert Monney Câmpeanu ne-a pus la dispoziție exemplarul original, în limba franceză, al lucrării *Politica externă a României (1937)*, pe care l-am publicat în urmă cu câțiva ani la Editura Enciclopedică. În toamna anului 1999, conducerea Ministerului Afacerilor Externe s-a adresat acestuia cu invitația de a pune la dispoziția Arhivelor Diplomatice ale României respectivul fond de documente, care ar urma să se constituie ca un fond aparte, deschis cercetării, purtând numele donatorului. La 26 octombrie 2002, la Vetroz (Elveția), am preluat în numele Fundației Europene Titulescu, ca donatar, un total de 1 630 pagini-document (telegrame, note personale, note de convorbiri, memorandumuri, declarații de presă, discursuri) și 425 scrisori adresate lui Nicolae Titulescu de personalități române și străine, toate elaborate în perioada 1923–1931, din partea lui Gilbert Monney Câmpeanu, ca donator.

⁷⁵ Prin scrisori adresate ministrului de Externe al României, ca și altor factori responsabili din Ministerul Afacerilor Externe, Gheorghe Antoniaide a exprimat disponibilitatea sa și a soției sale, Marie Yvonne Antoniaide, nepoata Ecaterinei Titulescu, de a pune la dispoziția statului român tot ceea ce dețin ca documente privind viața și activitatea lui Nicolae Titulescu. Cf. interviul acordat de Gheorghe Antoniaide ziarului „România Liberă” publicat la 15 iulie 1999. Moartea lui Gheorghe Antoniaide a împiedicat materializarea acestei promisiuni.

⁷⁶ Domnul ambasador Sergiu Celac, fost ministru de Externe (28 decembrie 1989–28 iunie 1990), a primit pe vremea când reprezenta interesele României la Londra, în calitate de ambasador, mai multe înscrisuri privind pe Nicolae Titulescu aflate în posesia lui Ion Burcă. Copii ale acestora ne-au fost puse la dispoziție cu amabilitate. Din corespondența schimbată Ion Burcă–Sergiu Celac nu reiese dacă aceste documente reprezentau totalitatea înscrisurilor Nicolae Titulescu aflate asupra sa. Semnalăm în mod deosebit această sursă, întrucât, așa cum o declară singur, Ion Burcă a fost însărcinat de Ecaterina Titulescu să ridice documentele depuse spre păstrare de fostul ministru de Externe în seifurile de la celebrul Harrods din Londra, „amănunt” extrem de important, necunoscut celor care au studiat „parcursul” acestui fond. Vezi Gh. Buzatu, *N. Titulescu: Regăsirea arhivei personale „pierdută” în vâltoarea războiului*, în *Din istoria secretă a celui de al Doilea Război Mondial*, vol. II, Editura Enciclopedică, București, 1995, pp. 309–332.

⁷⁷ AMAE, Fond 77 T 34, vol. 13–14.